

TÜRKİYE'DE BEŞERİ SERMAYENİN DURUMU (2005-2015)

Yunus SEZGİN*

Yrd. Doç. Dr. E.Yasemin BOZDAĞLIOĞLU♦

Özet

Bu çalışmada, Türkiye'de kalkınma ve beşeri sermaye ilişkisi incelenmektedir. Kalkınmanın tam anlamıyla gerçekleşebilmesi için sermaye anlamında yalnızca fiziki sermayenin yeterli olmadığı, beraberinde beşeri sermayenin de gerekli olduğu düşüncesi temel hareket noktasıdır. Çalışmada aynı zamanda Türkiye'deki beşeri sermaye formu olarak sağlık-egitim-nüfus gibi kavramların önemi vurgulanmakta ve bu kavramlara ilişkin sayısal verilerle konu desteklenmektedir. Kalkınma ve beşeri sermaye kavramlarının insani gelişmişlik endeksine göre karşılıklı ilişkisinin Türkiye açısından ele alınması çalışmanın bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır. Sonuç olarak, beşeri sermayeye verilen önem arttığında ekonomik kalkınmanın daha iyi ve niteliksel şekilde gerçekleştiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kalkınma, Beşeri Sermaye, İnsani Kalkınma Endeksi

HUMAN CAPITAL STATUS IN TURKEY (2005-2015)

Abstract

In this study, the relationship between development and human capital in Turkey is examined. It is the basic point of action that only the physical capital in the sense of capital is sufficient for the full realization of development and that the human capital is necessary in the meantime. At the same time, the importance of the concepts such as health-education-population are emphasized as a form of human capital in Turkey and the numerical data on these concepts are supported. Considering the relation between development and human capital concepts in terms of Turkey according to the human development index constitutes another important aspect of the study. As a result, it can be said that when the importance given to human capital increases, economic development is realized better and qualitatively.

Keywords: Economic Development, Human Capital, Human Development Index.

* Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bilim Uzmanı, younussezgin@gmail.com

♦ Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, İktisat Bölümü, yuyar@adu.edu.tr.

1. GİRİŞ

Sermaye uzun yıllar üretime katkı sağlayan fiziki değerler ile ifade edilmiştir. Günümüzde, insan niteliklerinin öneminin anlaşılması ile birlikte, bu içeriğe ek olarak insan faktörünü de kapsayan “beşeri sermaye” kavramı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ülkelerin büyüme ve kalkınma performansları konusunda yapılan araştırmalarda beşeri sermaye kavramı kullanılmaya başlamıştır. Beşeri sermaye, “iş gücünün sahip olduğu bilgi, beceri, deneyim, dinamizm gibi iş gücünün yanı sıra diğer üretim faktörlerinin de verimliliğinin artmasını sağlayan pozitif değerler” şeklinde tanımlanabilir. Bu değerler aynı zamanda yeni düşüncelerin üretilmesi, yeni teknolojilerin bulunup bunların daha etkin bir şekilde kullanılmalarının sağlanması ile ekonomik büyümeyi de artırmaktadır (Eser ve Ekiz Gökmen, 2009: 42).

Özellikle, 2. Dünya Savaşı sonrası, insan sermayesi teorisinin sistemli bir bütünlük arz etmeye başlamasıyla birlikte beşeri sermaye, üretime olumlu katkısı olan maddi ve maddi olmayan bütün ekonomik değerler olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Günümüze dek gerçekleştirilen çalışmalar beşeri sermayenin fiziki sermayeye kıyasla ekonomik büyümeye olan katkısının daha fazla olduğunu doğrular niteliktedir (Yıldırım Bayraktar, 2009: 8).

Yapılan çalışmalarla ekonomik büyüme üzerindeki etkisi çok daha iyi anlaşılan beşeri sermaye, “kişinin sahip olduğu bilgi beceri ve deneyimin yanı sıra sağlık, eğitim ve toplumsal ilişkilerdeki durumunu” da ifade etmektedir. Bu bağlamda beşeri sermaye, aileden alınan eğitim, resmi kurumlardan alınan eğitim ya da iş yerlerinde yaparak öğrenme şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Taban ve Kar, 2006: 163). Diğer üretim faktörlerinin daha etkin kullanımını sağlayabilecek olan iş gücünün bilgi, beceri ve deneyim gibi birikimlerinden oluşan beşeri sermaye, ülkelerin gelişiminde son derece önemlidir. Beşeri sermayenin bu derece önem kazanmasının nedeni, günümüzde insana yatırımın öneminin daha belirgin hale gelmesidir. Artık ekonomik kalkınma için gerekli olan üretim faktörleri yetersiz kalmaktadır. Çoğu fiziki sermaye, iş gücü ve doğal kaynak zengini ülkeler hali hazırda gelişmelerini tamamlamış durumda değildir. Bu noktada, gelişimlerini tam anlamıyla tamamlamak isteyen ülkelerin beşeri sermaye unsurunu dikkate almaları son derece önemlidir.

Bu çalışmada Türkiye'nin 2005 yılından itibaren 10 yıllık süreçteki beşeri sermaye durumu incelenmiştir. Bu bağlamda öncelikli olarak beşeri sermaye kavramıyla ilgili tanımlamalara ve teorik alt yapıya yer verilerek, Türkiye’de son on yıllık dönemdeki beşeri sermaye değişimleri kıyaslamalı olarak incelenecektir.

2. BEŞERİ SERMAYE

1980'li yıllarda gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan ekonomik krizler ve petrol şokları, dünyadaki finansal sistemdeki değişiklikler gibi nedenlerden dolayı, kalkınma sorunu güncelliğini yitirmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise teknoloji alanında yaşanan gelişmelerle birlikte, yeni bir ekonomik dönem başlamış olup, bu dönemde bilgi üretimin temel bir faktörü olarak ele alınmaya başlanmıştır. Böylece, sanayi toplumunda fiziki sermaye yerini beşeri sermayeye bırakmaya başlamıştır (Çinko, 2003: 1-2).

Genel itibarıyla beşeri sermaye iş gücünün sahip olduğu bilgi, beceri ve deneyimin toplamı şeklinde tanımlanabilir (Özyakışır, 2011: 48). Diğer bir tanıma göre, ekonomik kalkınmanın iki zorunlu girdisi arasında yer alan beşeri sermaye; beceri kazandırılmış insan kaynağıdır. Daha iyi eğitilmiş, donanımlı insan kaynağı diğer girdiler olan fiziki sermayeyle birlikte kalkınma sürecinde var olacaktır. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerin gerekli niteliklere sahip iş gücüne sahip olabilmeleri en temel ekonomik ve kültürel amaçlar arasında yer almaktadır (Han ve Kaya, 2006: 113).

Diğer yandan, beşeri sermaye kişiye ait niteliklerin değerini ifade etmektedir. İnsanın niteliğinin gelişimine ve bu nitelikler yoluyla üretime katkısının artmasına katkıda bulunacak tüm faktörler beşeri sermaye faktörleri arasında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda eğitim, sağlık ve göç gibi faktörler beşeri sermaye faktörlerindedir. Bununla birlikte, konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, beşeri sermayenin en temel unsurunun eğitim olduğu anlaşılmaktadır (Altay, 2005: 3). Daha önce de ifade edildiği üzere beşeri sermaye ekonomide oldukça yeni bir araştırma alanıdır. Beşeri sermaye insan faktörünün dahil edildiği sermayenin bir şekli olup, gelecek kazanımların ya da tahminlerin yahut her ikisinin kaynağını teşkil eder (Schultz, 1972: 1). Bu durumun temel hareket noktası, emeğin niteliklerinin göz önüne alınması ve emeğin sahip olduğu bilgi, beceri ve deneyimlerin verimliliği arttırıp üretime katkı sağlamasıdır. Ayrıca, fiziki sermayeye kıyasla beşeri sermayenin ekonomik gelişme ve insanların refah seviyelerinin artırılmasında çok daha etkili olduğu, ancak her iki sermaye türünün de birbirinin tamamlayıcısı olarak etkin bir şekilde kullanılması gerektiği söylenebilir.

Beşeri sermayeye yatırımın teorik analizi ilk kez Becker (1960) tarafından yapılmıştır. Schultz 1962'de beşeri sermaye üzerine yapmış olduğu çalışmasını yayımlamıştır. Schultz bu eserinde gelişmekte olan ülkelerin büyüme ve kalkınma sorunu yaşamalarının nedeninin fiziki sermaye yetersizliğinden değil, insan gücünün niteliksizliğinden ve yeteneksizliğinden ileri geldiğini söylemiştir. İnsan faktörünün bu açıdan önemli olduğunu ve fiziki sermaye ile birlikte beşeri sermayenin geliştirilmesi halinde ülkelerin gelişim kaydedeceğini belirtmiştir (Altay, 2005: 4).

Üretim faktörlerinin belirli koşullar altında, belirli oranlarla bir araya gelmesi sonucunda üretim gerçekleşmekte olup üretim faktörlerinin özellikleri zamana göre değişkenlik göstermektedir. 1980'lere kadar Neo-klasik iktisat teorisi genel itibarıyla büyümenin niceliksel boyutuna odaklanmıştır. Bu nedenle de 18. ve 19. yüzyıllarda çok fazla dikkate alınmayan beşeri sermaye faktörü, 20. yüzyılın sonlarında gelişmiş ülkelerde pek çok ekonomik çalışmanın konusu olmuş ve ekonomik gelişmeyle olan ilişkisi farklı boyutları ile analiz edilmiştir (Çankaya, 2009: 30). Beşeri sermayenin üretim üzerindeki pozitif etkisinin ortaya konulması, az gelişmiş ve gelişme sorunu yaşanan ülkeler bakımından bu alanda yatırım yapılmasının veya mevcut beşeri sermayenin etkin kullanımının ne kadar önemli olduğunu da göstermiştir (Özyakışır, 2011: 49). Bu nedenle, beşeri sermayenin üretkenliği artırıcı etkileri "fiziksel ve fiziksel olmayan faktörler" şeklinde iki grup altında toplanabilir: Fiziksel faktörler; çalışma ortamının sunduğu imkânlar, ücret seviyesi ve beşeri sermaye ile fiziksel sermaye arasındaki tamamlayıcılık özelliğidir. Fiziksel olmayan faktörler ise, çalışanların işlerine bağlılıklarını etkileyen sosyal sermaye ile diğer ahlaki ve sosyal değerler şeklinde sıralanabilir (Karagül, 2003: 80).

3. BEŞERİ SERMAYENİN ÖNEMİ

Genel olarak, fiziki sermayeden ayrı bir üretim faktörü şeklinde ortaya çıkan beşeri sermaye, bilginin temel üretim faktörlerinden biri olarak nitelendirildiği günümüz dünyasında fiziki sermaye ve doğal kaynaklara göre daha fazla önem arz etmeye başlamıştır (Eser ve Ekiz Gökmen, 2009). Beşeri sermaye gelişmiş ülkelerde görülen ekonomik büyüme üzerinde alışlagelmiş sermayeye göre daha büyük etki yaratabilecek bir özelliğe sahiptir. Bunun en güzel örneğini, beşeri sermayede yaşanan artışların gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümelerindeki payı göstermektedir. Bu beşeri sermayenin önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Sağlık, eğitim ve beslenme gibi insanların ürün ve hizmet üretimindeki etkinliğini arttıran beşeri sermayeye yapılan her türlü yatırım, üretim üzerinde beşeri sermayenin alışılmış sermayeye göre daha etkili olmasını sağlamaktadır (Gökçen, 2006).

Nitelikli iş gücü olmaksızın kalkınma, büyüme, rekabet edebilirlik ve karlılıktan söz edilemez. Bu nedenle, beşeri sermaye yatırımları ülkelerin başarı kazanmasındaki en önemli yatırımlar arasında yer almaktadır. Üretime ve gelişmeye katkı sağlamanın gerektirdiği şekilde sağlıklı, nitelikli ve eğitilmiş iş gücüne sahip olmak ülkeleri uluslararası düzeyde öne çıkaran faktörler olmaktadır. Özetle, ülke ekonomilerinin başarılı olması ülkelerin sahip olduğu beşeri sermayenin nitelikleri ve büyüklüğü ile doğru orantılıdır (Kayacan ve Alkan, 2005: 32). Diğer yandan, beşeri sermaye yalnızca ülkelerin büyümesi ve kalkınmasıyla ilgili olmayıp, aynı zamanda kişinin kendi yaşamını da olumlu yönde etkilemektedir. Kişiler sağlıklı ve eğitilmiş olduklarında doğal olarak daha iyi istihdam olanağı elde etmektedirler. Bu bağlamda da daha iyi iş imkânı ve daha fazla gelir elde etmektedirler. Bunların yanı sıra kişiler yalnızca ekonomik olarak değil, aynı zamanda sosyal açıdan da belirli bir statü elde etmektedir. Sonuç olarak, beşeri sermayenin hem ülkenin hem de kişinin sosyoekonomik refahını artırıcı bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Beşeri sermaye aynı zamanda ülkelerin siyasi yapıları üzerinde etkili olmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek olan ülkelere halkın yönetimi eğitimi düzeyi düşük olan ülkelere kıyasla çok daha kolay olmaktadır. Çünkü eğitilmiş insanlar ülkede ortaya çıkacak olan değişikliklere daha kolay uyum sağlayabilmektedirler. Aynı zamanda eğitim yoluyla elde edilen beşeri sermaye ülkedeki kaynakların da daha verimli şekilde kullanılmasını sağlamak yoluyla, ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Bu nedenle ülkedeki ekonomik istikrar beraberinde siyasi istikrarı da getirmektedir. Diğer bir ifadeyle, beşeri sermaye birikimi ekonomik istikrarın sağlanmasında son derece etkilidir (Karagül, 2002: 102).

Beşeri sermaye yatırımları yalnızca insanlardaki mevcut bilginin düzenlenmesini ve iletilmesini değil, aynı zamanda üretimin ve teknolojik değişimin kaynağı olan yeni bilginin üretilmesini de içermektedir. Böylelikle insana yapılacak olan yatırım, mevcut bilgi ve becerilerin uyarlanıp hayata geçirilmesiyle birlikte yeni bilginin üretimini de sağlamaktadır (Mincer, 1981: 18). Beşeri sermaye birikimi bu yönüyle aktif bir süreçtir. Hayatın ilk aşamasında elde edilen bilgi, hem ilk durumda, hem de ileride öğrenme teknolojilerini etkilemekte olup, bu yatırımlar aileler, okullar ve işletmeler tarafından yaşam dönemi üzerinde insanlara sağlanmaktadır (Heckman ve Carneiro, 2003: 5). Üretim daha verimli yapılabilmesi için geleneksel üretim faktörlerine ek olarak, beşeri sermayeye de ihtiyaç vardır. Bu bağlamda yeterli düzeyde beşeri sermayeye sahip olmayan az gelişmiş ülkeler, yeterli sayıda vasıfsız emek ve fiziksel sermayeye sahip olsalar bile bazı ürünleri üretememektedirler. Buna karşın beşeri sermaye birikimi yüksek olan ülkeler ise, ileri teknoloji gerektiren ürünleri kolay bir şekilde üretebilmektedir. Gelişmiş ülkeler yeni bilgi üreten, teknolojik değişimlere çok hızlı ve kolay bir şekilde uyum sağlayan ve bunları etkin bir şekilde kullanan beşeri sermayeye sahiptirler. Bu nedenlerden dolayı bir ekonomi, fiziksel sermaye yatırımlarına ek olarak beşeri sermaye yatırımlarına da önemle ihtiyaç duymaktadır (Özyakışır, 2011: 54).

4. BEŞERİ SERMAYE GÖSTERGELERİ

Beşeri sermaye oluşumunda etkili olan çeşitli faktörler söz konusu olup, bunlar genel olarak eğitim göstergeleri, sağlık göstergeleri ve nüfus göstergeleri olmak üzere 3 grup altında ele alınabilir.

A. Eğitim ve Beşeri Sermaye

Fiziksel sermayede olduğu gibi beşeri sermayenin de üretime dahil olmasında çeşitli maliyetler ortaya çıkmaktadır. Çünkü her birey kendindeki bilgi birikimini artırmak zorundadır. Mevcut bilgi birikimine katkıda bulunmak ise ancak orta ve uzun dönemli yatırımlar ile mümkün olmaktadır. Bu nedenle de, beşeri sermayeye yapılacak olan en etkili

yatırım eğitim olmaktadır (Çankaya ve Karataş, 2010: 40). Ekonomilerde potansiyelin harekete geçirilebilmesi ve sürdürülebilir ekonomik gelişme açısından kişinin performansını artıracak bilgiyle donatılması önem arz eder. Bunun için de eğitim temel aktördür. Bundan dolayı, eğitim beşeri sermaye oluşumundaki en önemli faktör olarak değerlendirilebilir (Durusoy, 2007). Eğitim, eğitim alanlar üzerinde doğrudan bir etki yaratmasının yanı sıra, toplum üzerinde de dolaylı etkiye neden olabilecek bir göstergedir. Kişilerin nitelikli hale gelmesinde son derece önemli bir fonksiyona sahip olup, bilgi birikimi yüksek olan bireyler ülke gelişimine ciddi katkıda bulunabilmektedir. Bu nedenle de beşeri sermaye üzerine yapılan araştırmalarda eğitim ile beşeri sermaye kavramları oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır (Atik, 2006:22).

Eğitim göstergeleri arasında öne çıkanlar ise; okullaşma oranı, okur-yazarlık oranı, kişi başına düşen öğretmen sayısı, okullardaki öğretmen/öğrenci oranı ve eğitim harcamaları şeklinde sıralanabilir. Eğitimin getiri oranı kişinin hayatı boyunca eğitim harcaması yapmaktan dolayı elde etmiş olduğu gelirlerin bugünkü değeri toplamını, yapmış olduğu harcamaların tutarına eşit kılan iskonto oranını ifade etmektedir. Eğitim harcamalarındaki artışa bağlı olarak eğitimin getiri oranı da artmaktadır, bu da yatırımlardan elde edilmesi gereken gelir artışını beraberinde getirmektedir. Eğitim kayıtları, mali göstergeler, fiziki göstergeler ve okur-yazarlık göstergeleri eğitim seviyesini belirleyen temel kriterler arasında yer almaktadır. Bunlardan eğitim kayıtları, nüfusun ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim gibi farklı eğitim düzeyleri arasındaki dağılımını göstermektedir. Mali göstergeler ise gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) içerisinde eğitim harcamalarının payı ve kişi başı eğitim harcamalarını içermektedir. Diğer bir eğitim göstergesi olan fiziki göstergeler ise öğrenci ve öğretmen sayıları, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, okul sayısı, laboratuvar sayısı gibi göstergeleri içermektedir. Okur-yazarlık oranı da eğitim seviyesi ve beşeri sermaye stokunun ölçümünde kullanılan en basit gösterge konumundadır (Atik, 2006).

B.Sağlık ve Beşeri Sermaye

Beşeri sermaye gelişimi üzerinde etkili olan diğer bir önemli gösterge de sağlık göstergesidir. Sağlık göstergeleri sağlık harcamalarına bütçeden ayrılan pay, kişi başına düşen sağlık harcamaları, hastanelerdeki yatak sayısı, yatak başına düşen nüfus, doktor başına düşen nüfus, sağlık ocağı sayısı gibi unsurları içerir. Sağlık göstergelerindeki iyileşme tıpkı eğitimde olduğu gibi beşeri sermaye düzeyine etki eden önemli faktörler arasında yer almaktadır. İyi eğitilmiş, dolayısıyla da donanımlı kişiler ancak ve ancak sağlıklı olmaları halinde bu değerleri kullanıp değer yaratabilirler. Sağlıklı kişiler daha iyi eğitilebileceklerinden, nitelikli iş gücü verimliliklerinin yüksek ve dolayısıyla da üretimi artırıcı etkilerinin yüksek olması beklenmektedir. Bu nedenle, eğitim ve sağlığın birbirini tamamlayıcı nitelikteki göstergeler olduğu, ülke kalkınmasında fiziki sermayeye ve eğitime yapılan yatırımların benzerinin sağlık alanında da yapılmasının gerekli ve zorunlu olduğu söylenebilir (Taban ve Kar, 2008: 163).

Aynı zamanda sağlık harcamaları iş gücünü korumak suretiyle, gelecekte ortaya çıkabilecek olası hastalıkları azaltarak sağlık harcamalarından tasarruf elde edilmesini sağlamaktadır (Mazgit, 2002: 410). Özetle, sağlık sermayesi stokunu artırıcı sağlık hizmetleri ve yatırımları beşeri sermaye artışını beraberinde getirmek suretiyle ülkelerin gelişiminde önemli bir yere sahiptir, denilebilir.

C.Nüfus Yapısı ve Beşeri Sermaye

Beşeri sermayenin miktarını nüfus ve göç göstermektedir. Bununla birlikte, beşeri sermaye düzeyinin anlaşılabilmesi için nüfus artış hızı, kadın-erkek nüfus oranı, kırsal nüfus ve kentsel nüfus ayrımı da önemlidir (Çankaya ve Karataş, 2010: 42).

Nüfus yapısı ülkelerin ekonomik gelişmeleri üzerinde pozitif yönde etkiye neden olabileceği gibi negatif etkiye de neden olabilir. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde bağımlı nüfusun toplam nüfusa oranının yüksek olması, bu ülkelerde tüketim artışını da beraberinde getirdiğinden fiziki sermaye birikimi zorlaşmaktadır. Sahip olduğu nüfusu istihdam etme konusunda sıkıntılar çeken ülkeler beşeri sermaye ihracatçısı, istihdam imkânları kendi nüfusunu aşan ülkeler de beşeri sermaye ithalatçısı rolünü üstelenen ülkeler olmaktadır (Çankaya, 2009: 33).

5. TÜRKİYE'DE BEŞERİ SERMAYENİN GELİŞİMİ

A. Türkiye'de Eğitim ve Beşeri Sermaye

Türkiye'de beşeri sermayenin gelişimi incelendiğinde 1930'larda % 18.7 dolayındaki okur-yazarlık oranının günümüzde ise % 95'lerin üzerine çıktığı görülmektedir (TÜİK, 2016). Bu gelişmelerde özellikle eğitim alanında yapılan yatırımlardaki artışın ciddi paya sahip olduğu söylenebilir. 2005 yılı ve sonrasına ilişkin veriler kullanılarak oluşturulan Tablo 1 ve Grafik 1 incelendiğinde, okullaşma oranının % 100'lerin eşiğinde olduğu, ortaöğretimde de bu oranın % 80'lere dayandığı görülmektedir. Özellikle ilköğretimde, öğretmen başına düşen öğrenci sayısındaki iyileşmeler dikkate alındığında, bu durumun gelecek açısından son derece ümit verici olduğu söylenebilir. Ortaöğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı incelendiğinde, 2012-2013 döneminden itibaren bir azalma trendinin olduğu ve 2015-2016 dönemi için öğretmen başına düşen öğrenci sayısının cumhuriyet tarihinin en düşük seviyesine ulaştığı söylenebilir.

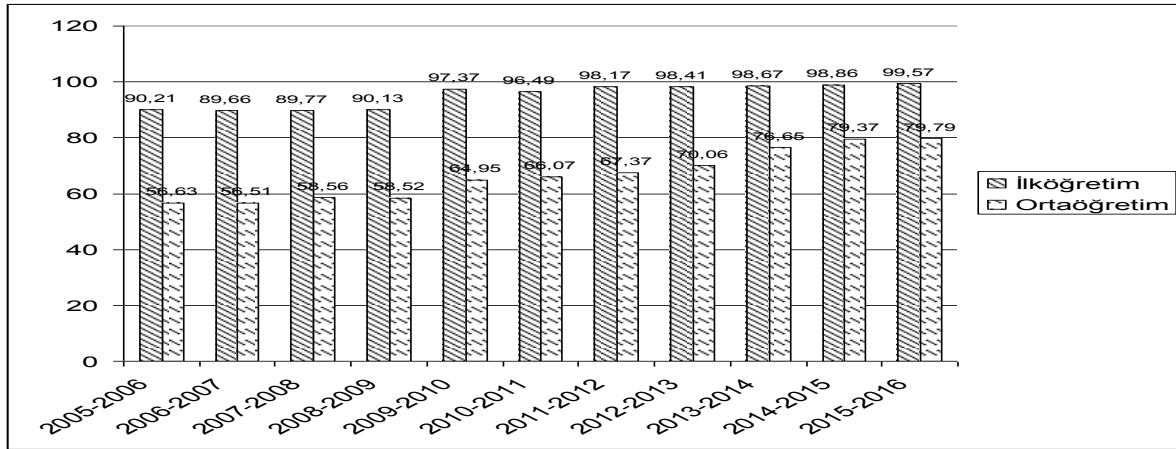
Tablo 1. Okullaşma Oranları, Okul Başına Düşen Öğrenci Sayısı Ve Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı

Öğretim yılı	İlköğretim			Ortaöğretim		
	Net okullaşma oranı (%)	Okul başına düşen öğrenci sayısı	Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı	Net okullaşma oranı (%)	Okul başına düşen öğrenci sayısı	Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı
2005-2006	89.77	297	27	56.63	394	16
2006-2007	90.13	305	26	56.51	382	16
2007-2008	97.37	310	24	58.56	352	15
2008-2009	96.49	307	23	58.52	384	17
2009-2010	98.17	316	22	64.95	408	18
2010-2011	98.41	322	21	66.07	428	18
2011-2012	98.67	323	20	67.37	395	16
2012-2013	98.86	192	20	70.06	306	16
2013-2014	99.57	195	19	76.65	304	15
2014-2015	96.30	197	18	79.37	292	14
2015-2016	94.87	202	18	79.79	281	13

Kaynak: TÜİK (2016).

Grafik 1’de belirli bir eğitim çağında olan nüfusun ne kadarının okula devam ettiğini gösteren net okullaşma oranları verilmektedir.

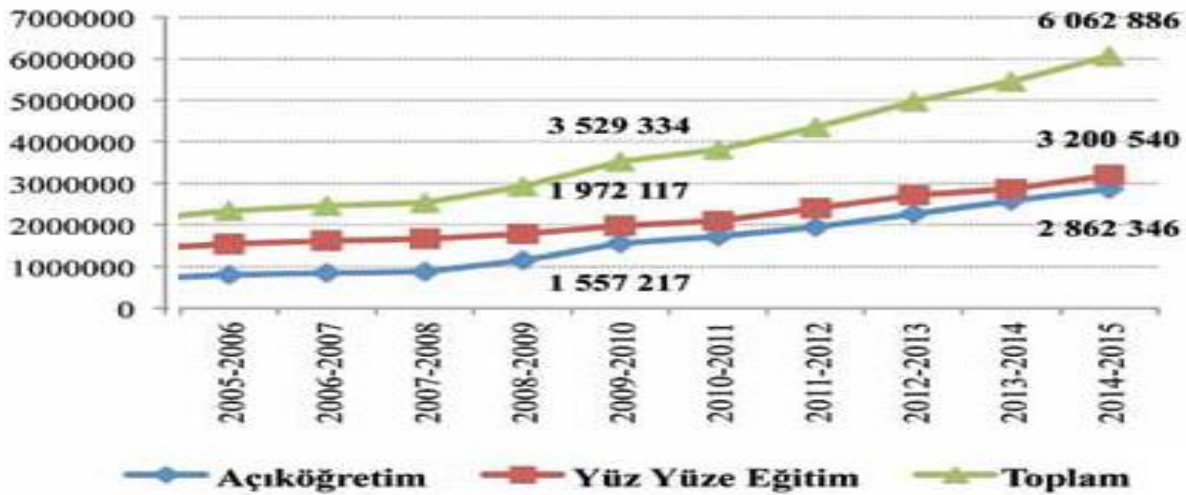
Grafik 1. Net Okullaşma Oranları (2005-2015)

Kaynak: YÖK Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi.

Grafik 1’de de görülebileceği gibi, Türkiye’deki okullaşma oranı yıllar itibariyle genel olarak artmıştır. Bununla birlikte, okullaşma oranlarının batılı ülkelere kıyasla hala yetersiz düzeyde olduğu söylenebilir. Bu bağlamda dünyada özellikle mesleki ve teknik lise ile yükseköğretim kademesinin ekonomik yaşama etkisinin diğer kademelere göre daha yüksek olmasından dolayı, Türkiye’nin bu alanlara yatırımlarını artırmasının Türkiye’nin gelişimini artıracığı açıktır.

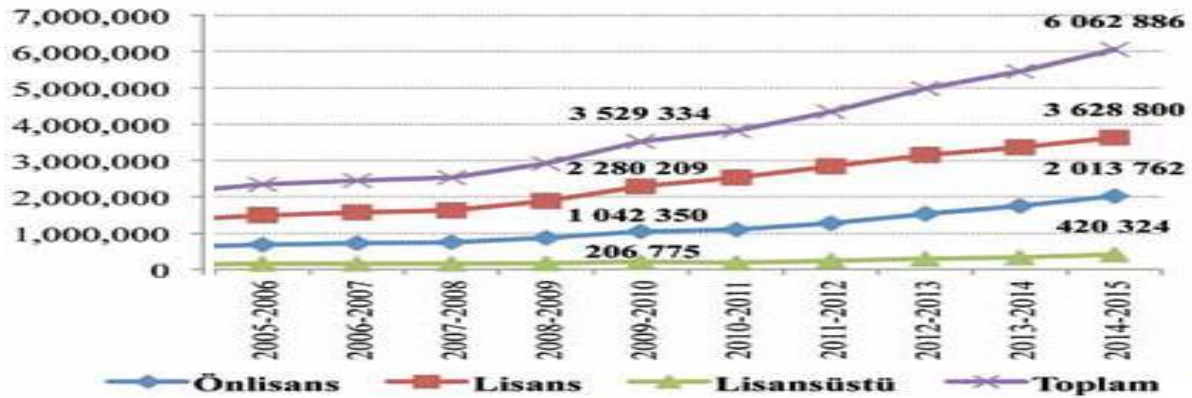
Grafik 2. Türkiye’de Yükseköğretim Öğrenci Sayılarındaki Değişim (2005-2015).

Kaynak: YÖK Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2014, 2015).

Türkiye’de 2014-2015 öğretim yılı itibariyle yükseköğretim öğrenci sayısı açık öğretimde 2.862.346 iken, yüz yüze eğitimde de 3.200.540 olmak üzere toplam 6.062.886’dır (Grafik 2). 2015 yılında yükseköğretimde 2005 yılına göre öğrenci sayısında ciddi bir artış kaydedildiği görülmektedir. Yükseköğretimde en yüksek büyüme oranının 2009-2010 öğretim yılında gerçekleştiği görülmekle birlikte, bu büyüme yüz yüze eğitimdeki öğrenci sayısındaki artıştan çok açık öğretim öğrenci sayısındaki artıştan kaynaklanmaktadır. 2015 yılında ise, yükseköğretim öğrencileri içerisinde açık öğretim öğrencilerinin payının % 47.21’e, yüz yüze eğitimde ise % 52.79’a düştüğü görülmektedir (Grafik 2).

Grafik 3. Eğitim Düzeyine Göre Yükseköğretim Öğrenci Sayılarındaki Değişim (2005-2015)

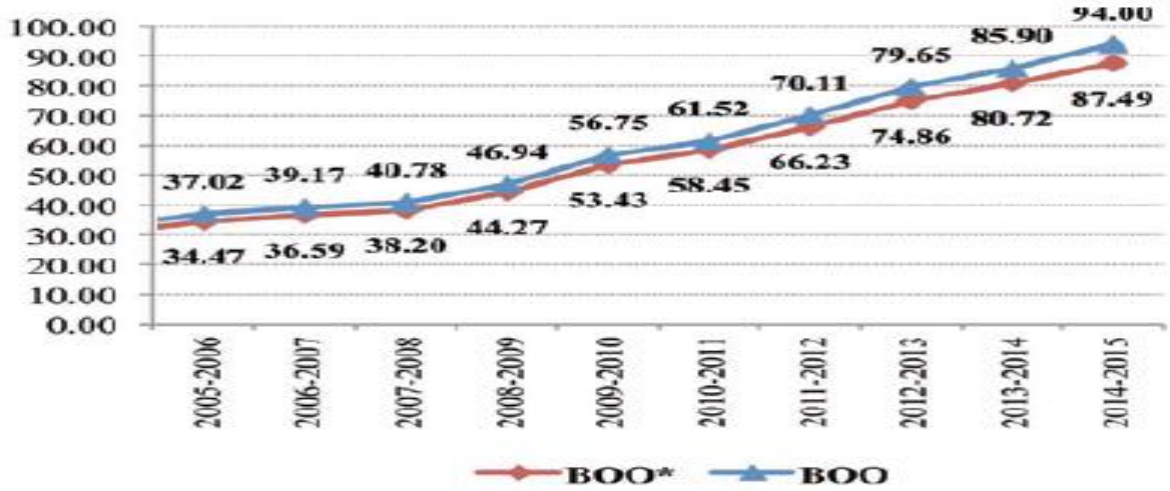
Kaynak: YÖK Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2014, 2015).

Diğer yandan, ön lisans ve lisans öğrencilerinin 2015 yılındaki payı sırasıyla % 33.21 ve % 59.85 şeklindedir. Özellikle, 2009–2010 öğretim yılından itibaren ön lisans ve lisans öğrenci sayısındaki artış ciddi boyutlardadır. Lisansüstü öğrencilerinin toplam yükseköğretim öğrencileri içerisindeki payında yıllara göre önemli bir değişiklik bulunmamaktadır (Grafik 3).

Türkiye’de yükseköğretimde görülen genişlemenin okullaşma oranını ne düzeyde yansıttığı ise önemli tartışma konularından birisidir. Bu bağlamda Grafik 4 ve 5’te Türkiye’de toplamda ve eğitim türlerine göre yükseköğretim brüt okullaşma oranları (brüt okullaşma oranları, yaşa bakılmaksızın belirli bir düzeyde okula gidenlerin uygun yaş grubuna oranını gösterir) görülmektedir. Lisansüstü öğrencileri de hesaplamaya dâhil edildiğinden brüt okullaşma oranının 2015 yılı itibariyle % 49.28’e, toplam yükseköğretim okullaşma oranının ise % 94’e çıktığı görülmektedir. Türkiye’de yükseköğretim brüt okullaşma oranındaki hızlı artışın özellikle 2008’den sonra gerçekleştiği. 2008’de % 40.78 civarındaki brüt okullaşma oranının 2015 yılında 2 kattan daha fazla artış kaydederek % 94'lere çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte, en yüksek artışın 2009 ve 2010 yılları arasında gerçekleştiği, 2011’den itibaren ise brüt okullaşma oranının yıllık yaklaşık % 9 dolayında bir artış gösterdiği görülmektedir. Okullaşma oranında gerçekleşen bu büyüme eğiliminin temel nedeni olarak, 2009 ve 2010 yılları arasında toplam yükseköğretim öğrenci sayısında gerçekleşen % 20.69'luk artış gösterilebilir. Benzer şekilde 2008 ve 2015 yılları arası dönemde toplam yükseköğretim öğrenci sayısı yaklaşık 2,5 kat artmış olup, bu artış da önemli ölçüde açık öğretim öğrencilerinden kaynaklanmaktadır (Grafik 2).

Grafik 4. Yükseköğretim Brüt Okullaşma Oranları (%) (2005-2015).

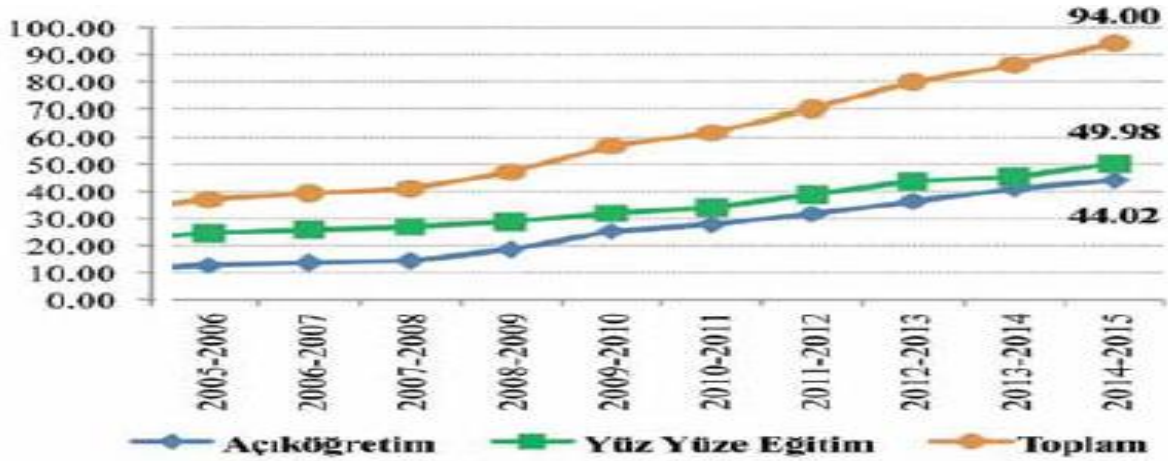

BOO*: Lisansüstü öğrenciler hesaplama dahil edilmemiştir.

Kaynak: ÖSYM Yükseköğretim İstatistikleri (2005-2013). YÖK Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2014, 2015).

Lisansüstü öğrencileri hesaplama dâhil edilmediğinde, Türkiye’deki yükseköğretim brüt okullaşma oranlarında benzer bir seyir olduğu görülmektedir (Grafik 4). Bu bağlamda yükseköğretim brüt okullaşma oranının % 90’ı aşması durumunda yükseköğretimde mevcut kapasitenin 18-22 yaş grubundaki gençler için yeterli olduğu söylenebilir.

Grafik 5. Türkiye’de Eğitim Türüne Göre Yükseköğretim Brüt Okullaşma Oranları (%) (2005–2015).

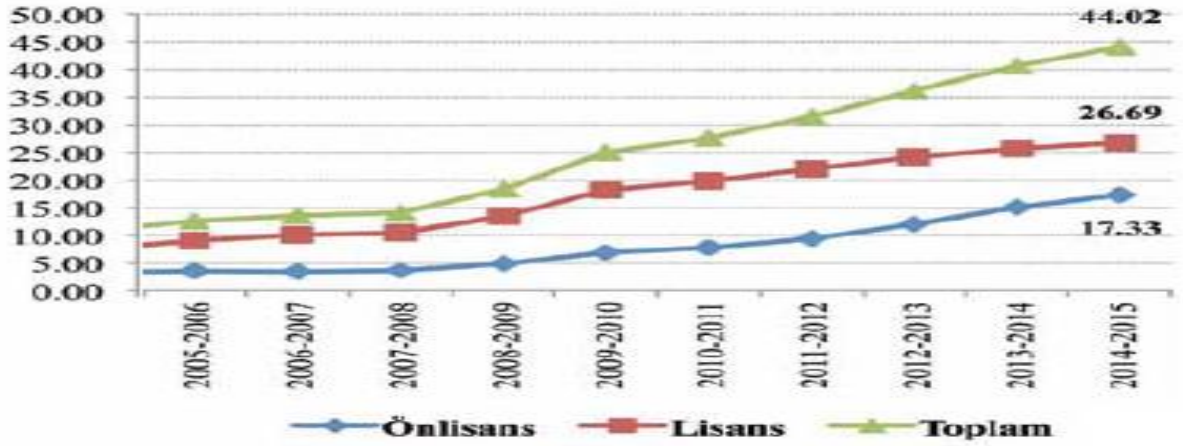

Grafik

Kaynak: ÖSYM Yükseköğretim İstatistikleri (2005-2013). YÖK Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2014, 2015).

Grafik 5’de 2005-2015 yılları arasında Türkiye’de eğitim türüne göre brüt okullaşma oranları görülmektedir. Grafik 5 incelendiğinde 2005-2006 itibariyle % 10’lar düzeyinde olan açık öğretim brüt okullaşma oranının % 44.02’te, % 20’ler düzeyinde olan yüz yüze eğitim brüt okullaşma oranının % 49.98’e, toplam okullaşma oranının ise % 94’e çıktığı görülmektedir ki ciddi bir iyileşme ve gelişme söz konusudur.

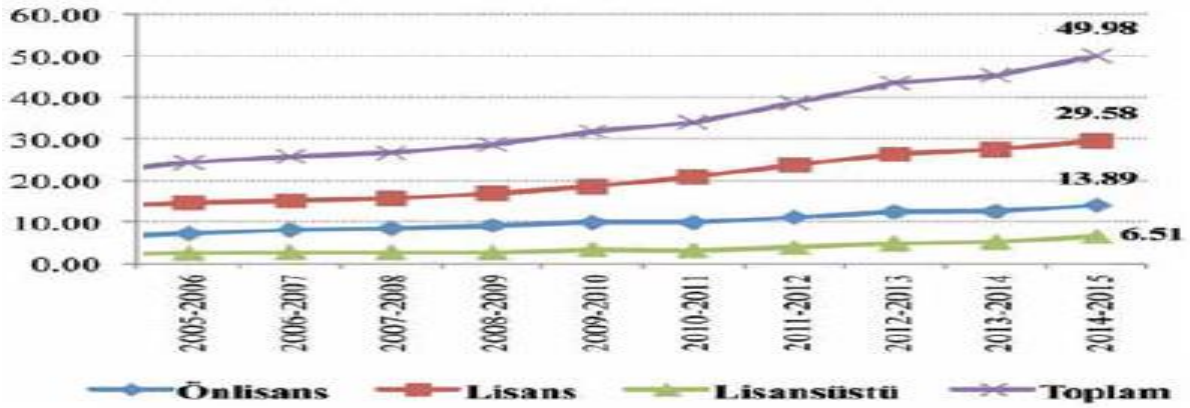
Grafik 6. Açık Öğretimde Eğitim Düzeyine Göre Brüt Okullaşma Oranları (%) (2005-2015).

Kaynak: ÖSYM Yükseköğretim İstatistikleri (2005-2013). YÖK Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2014, 2015).

Grafik 6'da 2005–2015 arası dönemde açık öğretimde eğitim düzeyine göre brüt okullaşma oranlarının dağılımı görülmektedir. Grafik 6 incelendiğinde, 2015 yılı itibariyle % 44.02 olan açık öğretim brüt okullaşma oranının % 26.9'unun lisans düzeyindeki brüt okullaşma oranından, % 17.33'ünün ise ön lisans brüt okullaşma oranından oluştuğu görülmektedir.

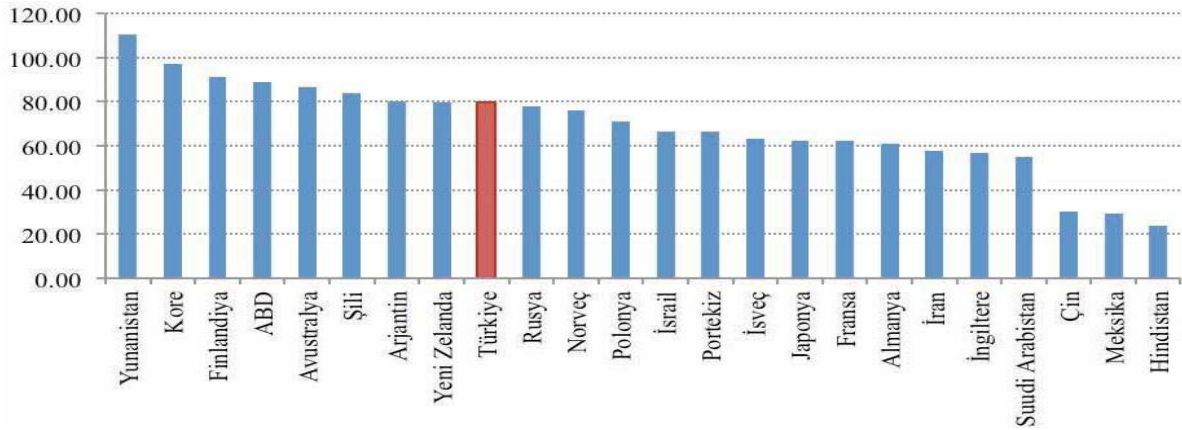
Grafik 7. Yüz Yüze Eğitimde Eğitim Düzeyine Göre Brüt Okullaşma Oranları (%) (2005-2015).

Kaynak: ÖSYM Yükseköğretim İstatistikleri (2005-2013). YÖK Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2014, 2015).

Grafik 7 yüz yüze eğitim düzeyine göre brüt okullaşma oranlarını göstermektedir. Grafik 7 incelendiğinde, yüz yüze eğitimde ön lisans, lisans ve lisansüstü seviyelerde brüt okullaşma oranları yer almaktadır. Bu oranlar ön lisans % 13.89 lisans % 29.58 ve lisansüstü % 6.51 olduğu görülmektedir ki 2005-2006 dönemi oranları ile karşılaştırıldığında önemli bir gelişmenin olduğu söylenebilir.

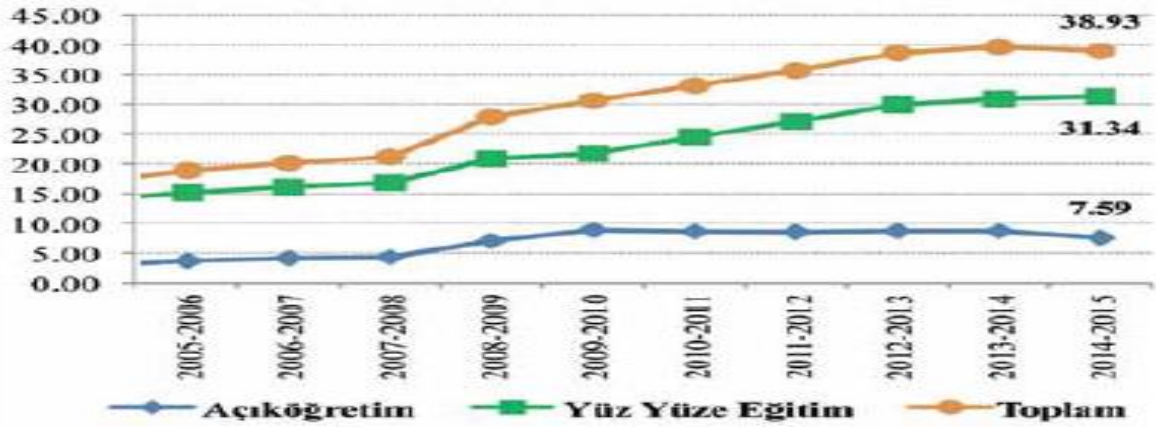
Grafik 8. Dünya’da Yükseköğretim Brüt Okullaşma Oranları (%) (2013)

Kaynak: “UNESCO Institute for Statistics” (2016).

Türkiye’nin yükseköğretim brüt okullaşma oranı açısından Yunanistan, Kore, Finlandiya, ABD, Avustralya, Şili, Arjantin ve Yeni Zelanda’dan sonra 9. sırada yer aldığı görülmektedir. Her yıl artış eğilimindeki brüt okullaşma oranı ile Türkiye’nin gelecekte daha üst sıralara çıkacağı öngörülmektedir (Grafik 8).

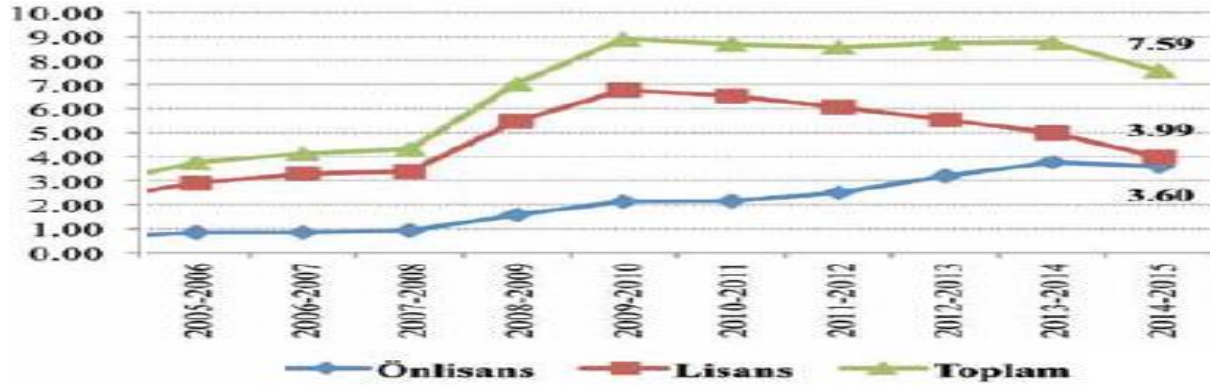
Grafik 9. Eğitim Türüne Göre Yükseköğretim Net Okullaşma Oranları (%) (2005-2015)

Kaynak: ÖSYM Yükseköğretim İstatistikleri (2005-2013). YÖK Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2014, 2015)

Grafik 9 incelendiğinde, 2005–2006 itibariyle %15-20’lik net okullaşma oranının 2015 yılında yaklaşık 2 katlık bir artış ile % 38.93’e ulaştığı görülmektedir. Yine grafikten de görüleceği üzere benzer durum yüz yüze eğitimde de söz konusudur. Yükseköğretimde net okullaşma oranının 2008’den sonra ciddi bir ivme kazandığı ancak yükseköğretim brüt okullaşma oranının tersine yükseköğretim net okullaşma oranındaki artışın yaklaşık % 6,5’lik artış ile 2008 ve 2009 arası dönemde gerçekleştiği görülmektedir. 2008 ve 2009 arası dönemde öğrenci sayısı % 15.46’lık bir artış kaydederken aynı dönemde açık öğretim öğrenci sayısında ise %30.13’lük bir artış gerçekleşmiştir.

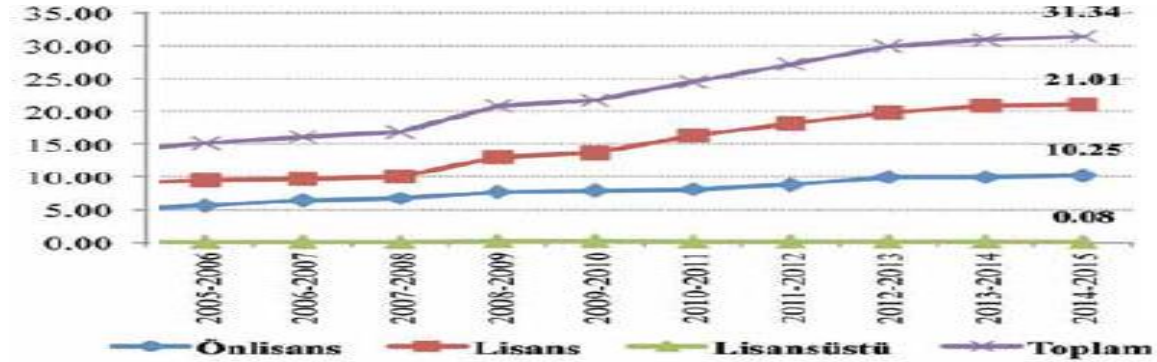
Grafik 10. Açık Öğretimde Eğitim Düzeyine Göre Yükseköğretim Net Okullaşma Oranları (%) (2005–2015)

Kaynak: ÖSYM Yükseköğretim İstatistikleri (2005–2013). YÖK Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2014, 2015)

Açık öğretimde eğitim düzeyine göre yükseköğretim düzeyindeki net okullaşma oranlarını gösteren grafik 10 incelendiğinde açık öğretimde ön lisans düzeyinde okullaşma oranının yıllar itibariyle artış kaydettiği, buna karşılık lisans düzeyinde ise 2008–2009 döneminin ardından önemli bir düşüş yaşandığı ve % 7’den % 3.99’a gerilediği görülmektedir. Açık öğretim düzeyine göre toplam yükseköğretim net okullaşma oranı da 2008–2009 dönemindeki % 9’luk düzeyinden 2015 yılı itibariyle % 7.59’a gerilemiştir.

Grafik 11. Yüz Yüze Eğitimde Eğitim Düzeyine Göre Yükseköğretim Net Okullaşma Oranları (%) (2005–2015)

Kaynak: ÖSYM Yükseköğretim İstatistikleri (2005–2013). YÖK Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2014, 2015).

Yüz yüze eğitimde eğitim düzeyine göre 2005–2015 arası döneme ilişkin verileri gösteren Grafik 11 incelendiğinde yıllar itibariyle ön lisans, lisans programlarına ilişkin net okullaşma oranlarının arttığı, buna karşılık lisansüstü net okullaşma oranlarında ise bir değişim olmadığı görülmektedir. Türkiye’de lisansüstü eğitimi üniversitelerde enstitülerin ilgili anabilim dallarında verilmekte olup bu eğitim için ayrı bir okul kullanılmamaktadır. Dolayısıyla lisansüstü düzeyde okullaşma oranında artış olmaması normal bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak Türkiye’de eğitim alanında daha büyük gelişmelerin kaydedilebilmesi açısından lisansüstü eğitime daha fazla yatırım yapılması gerekmektedir.

B. Türkiye’de Sağlık ve Beşeri Sermaye

Beşeri sermaye göstergelerinden diğer bir önemli gösterge de sağlık göstergesidir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde eğitimin en önemli beşeri sermaye göstergesi olduğu görülse de, sağlık göstergesi de kişinin her türlü eğitimi almasındaki ön koşuldur. Kişilerin daha iyi bir sağlık düzeyinde olması onların tüm koşullara uyum sağlamasını kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda da ülkelerin öncelikli olarak sağlık düzeylerini artırmaları gerekir. Bazı önemli sağlık göstergeleri ülkelerin sağlık düzeyini belirlemede kriter olarak kullanılmakta olup, bunlar ortalama yaşam süresi, bebek ve çocuk ölüm oranları, sağlık personeli başına düşen kişi sayısı ve sağlık harcamaları göstergeleri şeklinde sıralanabilir. Belirtilen bu göstergelerle Türkiye'nin 2005–2015 dönemine ilişkin durumu aşağıda incelenmektedir.

Tablo 2. Sağlık Kurumu Sayısı, Toplam Yatak Sayısı Ve 1000 Kişi Başına Düşen Yatak Sayısı

	Toplam sağlık kurumu sayısı	Yataklı sağlık kurumu sayısı	Yataksız sağlık kurumu sayısı	Toplam Yatak Sayısı	1000 kişi başına düşen yatak sayısı
2005	8.870	1.196	7.674	170.972	2.48
2006	9.831	1.203	8.628	174.342	2.50
2007	11.839	1.317	10.522	178.000	2.52
2008	13.818	1.350	12.468	183.183	2.56
2009	15.205	1.389	13.816	188.638	2.60
2010	26.993	1.439	25.554	200.239	2.72
2011	27.997	1.453	26.544	194.504	2.60
2012	29.960	1.483	28.477	200.072	2.65
2013	30.116	1.517	28.599	202.031	2.64
2014	30.176	1.528	28.648	206.836	2.66

Kaynak: TÜİK

2005–2014 arası dönemde sağlık kurumu sayısı, toplam yatak sayısı ve 1000 kişi başına düşen yatak sayısına ilişkin veriler incelendiğinde (Tablo 2), toplam sağlık kurumu sayısının 2005–2014 arası dönemde yaklaşık 3,5 katlık bir artış kaydettiği görülmektedir. Yataklı sağlık kurumu sayısının aynı dönemde ise yaklaşık 2,8 kat arttığı, yataksız kurum sayısının ise 3,7 kat arttığı görülmektedir. 2005 yılında 170.972 olan toplam yatak sayısının yaklaşık 1,2 katlık bir artış ile 2014 yılında 206.836'ya çıktığı, 1000 kişi başına düşen yatak sayısının da 1,07 katlık bir artış ile 2,48'den 2,66'ya çıktığı görülmektedir. Bu veriler göz önüne alındığında, sağlık göstergelerindeki gelişmeler umut vericidir.

Tablo 3. Sağlık Personeli Başına Düşen Kişi Sayısı (2005–2015)

Yıllar	Hekim	Diş hekimi	Hemşire	Sağlık memuru	Ebe	Eczacı
2005	683	3.794	881	1 110	1.582	3.026
2006	667	3.804	844	1 033	1.568	3.013
2007	651	3.661	746	889	1.496	2.944
2008	632	3.583	716	799	1.500	2.886
2009	612	3.524	690	776	1.470	2.879
2010	597	3.440	642	742	1.464	2.781
2011	593	3.542	598	674	1.440	2.864
2012	583	3.533	561	617	1.414	2.846
2013	573	3.439	549	570	1.435	2.838
2014	573	3.379	545	519	1.470	2.857

Kaynak: TÜİK

2005–2015 arası dönemde sağlık personeli başına düşen kişi sayısına ilişkin veriler incelendiğinde hekim, diş hekimi, hemşire, sağlık memuru, ebe ve eczacı başına düşen kişi sayısının genel olarak düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir (Tablo 3). Bu veriler ışığında Türkiye’de sağlıkta istihdamın yetersiz olduğu, bu sebepten dolayı sağlık personelinin oldukça ağır bir iş yüküyle karşı karşıya kaldığı söylenebilir.

Tablo 4. Temel Doğurganlık Göstergeleri (2005–2016)

	Doğum sayısı	Kaba doğum hızı	Genel doğurganlık hızı	Toplam doğurganlık hızı (Çocuk sayısı)	Annenin ortalama yaşı
2005	1.244.041	18.2	74.3	2.12	26.5
2006	1.255.432	18.1	74.2	2.12	26.6
2007	1.289.992	18.4	75.6	2.16	26.7
2008	1.295.511	18.2	75.2	2.15	26.8
2009	1.266.751	17.6	73.6	2.10	26.9
2010	1.261.169	17.2	72.8	2.08	27.2
2011	1.248.550	16.8	71.5	2.05	27.3
2012	1.292.380	17.2	73.0	2.11	27.5
2013	1.294.088	17.0	72.2	2.10	27.7
2014	1.345.286	17.4	74.2	2.18	27.9
2015	1.325.783	16.9	72.4	2.14	28.0

Kaynak: TÜİK

2005–2015 arası döneme ilişkin temel doğurganlık göstergeleri incelendiğinde doğum sayısının 2005–2015 arası dönemde yaklaşık 1,06 kat artış ile 1.325.783'e çıktığı görülmektedir. Kaba doğum hızının aynı dönem içerisinde ise düşüş eğiliminde olduğu ve 18,2’den 16,9’a gerilediği dikkati çekmektedir. Genel doğurganlık hızı da benzer şekilde düşüş eğiliminde olup, 74,3’ten 72,4’e gerilemiştir (Tablo 4). Ortalama anne yaşının artış

göstermesinin nedeni olarak, kadın okur-yazarlık oranının artması ve aynı zamanda üniversite mezunu olan kadın sayısının artması ve beraberinde kadın istihdamındaki artış gösterilebilir.

Tablo 5. Temel Ölümlülük Göstergeleri (2009-2015)

		Yıllar						
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kaba ölüm hızı		5.1	5.0	5.1	5.0	4.9	5.1	5.2
Bebek ölüm hızı	Erkek	14.6	12.7	12.2	12.1	11.4	12.0	11.3
	Kız	13.1	11.3	11.1	11.1	10.2	10.5	10.0
	Toplam	13.9	12.0	11.7	11.6	10.8	11.3	10.7
Neonatal bebek ölüm hızı		8.9	7.6	7.3	7.5	6.9	7.5	6.8
Post neonatal bebek ölüm hızı		5.0	4.5	4.4	4.1	3.9	3.8	3.9

Kaynak: TÜİK

Temel ölümlülük göstergelerine ilişkin en güncel veriler 2009–2015 arası döneme ait olup, bu veriler incelendiğinde kaba ölüm hızının değişkenlik arz ettiği, 2013 yılında % 4,9 ile en düşük seviyeye indiği, 2015 yılında ise % 5,2 ile en yüksek seviyeye çıktığı görülmektedir. Bebek ölüm hızına bakıldığında, yıllar itibariyle düşüş eğiliminin olduğu, 2015 yılında % 10,7'ye gerilediği görülmektedir. Cinsiyete göre bebek ölüm hızları incelendiğinde, kızların ölüm oranının erkeklere göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Neonatal bebek ölüm hızının ve post neonatal bebek ölüm hızının da aynı dönemde düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 6. Sağlık Harcamalarıyla İlgili Göstergeler (2005-2015)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Toplam sağlık harcama (Milyon TL)	35.359	44.069	50.904	57.740	57.911	61.678	68.607	74.189	84.390	94.750
Top. sağlık harcamasının GSYH Oranı (%)	5.4	5.8	6.0	6.1	6.1	5.6	5.3	5.2	5.4	5.4

Kaynak: TÜİK

2005–2014 arası dönemde yapılan toplam sağlık harcamaları ve toplam sağlık harcamalarının GSYİH'ye oranına ilişkin değişimler sistemin sürekliliği bakımından önem arz etmektedir. Tablo 6'da görülen verilere göre 2005 yılı itibariyle 35.359 milyon TL dolayındaki sağlık harcamaları 2014 yılı itibariyle yaklaşık 2,7 kat artarak 94.750 milyon TL'ye çıkmıştır. Buna karşın aynı dönemde toplam sağlık harcamalarının GSYİH'ye oranının en yüksek olduğu dönem 2007–2009 arası dönemdir. Bu dönemde toplam sağlık harcamalarının GSYİH'ye oranı 6,0–6,1 arasında değişmektedir.

C. Türkiye'de Nüfus ve Beşeri Sermaye

Kalkınmanın ilk dönemlerinde ciddi nüfus artışlarının görülmediği gelişmiş ülkelere oranla henüz kalkınmaya çalışan az gelişmiş ülkelerde bilhassa 30-40 yıllık süreçte önemli nüfus artışı yaşanmış olup bu durumun nedeni olarak az gelişmiş ülkelerdeki ölüm oranlarının

ithal edilen tıbbi tekniklere bağılı olarak önemli oranda düşmesi ve bunun doğum oranlarında herhangi bir düşüş yaşanmaksızın meydana gelmesi gösterilebilir. Diğer taraftan geleneksel toplumlarda grubun genişletilmesi ve aynı zamanda sürdürülme zorluğunun öneminden ötürü çocuğun bir bakıma geleceği güvenceye alan bir güç, bir nevi yatırım aracı olarak görülmesi ve bu durumun gelenek-görenekler tarafından özendirilmesi göz önünde bulundurulduğunda az gelişmiş ülkelerdeki doğum oranlarının düşürmenin varsayıldığı kadar kolay olamayacağı söylenebilir.

Nüfus beşeri sermayenin miktarını etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte beşeri sermaye düzeyinin iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için nüfus artış hızı, kadın ve erkek nüfus oranı, kırsal-kentsel nüfus ayrımı da göz önünde bulundurulmalıdır (Çankaya ve Karataş, 2010: 42).

Ülkelerin nüfus yapısı ekonomik gelişimi pozitif ve negatif yönde etkileyebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bağımlı nüfusun toplam nüfusa oranının yüksek olması tüketimin de artmasına yol açtığından fiziksel sermaye birikimi zorlaşır. Kendi nüfusunu istihdam etme konusunda ciddi sıkıntı içerisinde olan ülkeler beşeri sermaye ihracatçısı, istihdam imkanı kendi nüfusunu aşan ülkeler de beşeri sermaye ithalatçısı rolünü üstlenirler (Çankaya, 2009: 33).

Tablo 6. Kurumsal Olmayan Nüfusun İş Gücü Durumu (2005-2015)

Yıllar	15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	İşgücü	İstihdam edilenler	İşsiz	İşgücüne dahil olmayan nüfus	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	Tarım dışı işsizlik oranı (%)	İstihdam oranı (%)
2005	48 356	21 691	19 633	2 058	26 665	44.9	9.5	12.0	40.6
2006	49 275	21 913	19 933	1 980	27 362	44.5	9.0	11.1	40.5
2007	50 177	22 253	20 209	2 044	27 925	44.3	9.2	11.2	40.3
2008	50 982	22 899	20 604	2 295	28 083	44.9	10.0	12.3	40.4
2009	51 833	23 710	20 615	3 095	28 124	45.7	13.1	16.0	39.8
2010	52 904	24 594	21 858	2 737	28 310	46.5	11.1	13.7	41.3
2011	53 985	25 594	23 266	2 328	28 391	47.4	9.1	11.3	43.1
2012	54 961	26 141	23 937	2 204	28 820	47.6	8.4	10.3	43.6
2013	55 982	27 046	24 601	2 445	28 936	48.3	9.0	10.9	43.9
2014	56 986	28 786	25 933	2 853	28 200	50.5	9.9	12.0	45.5
2015	57 854	29 678	26 621	3 057	28 176	51.3	10.3	12.4	46.0

Kaynak: TÜİK

Yukarıda da ifade edildiği üzere nüfus beşeri sermaye düzeyini etkileyen en önemli faktörler arasında yer almaktadır. Ülke genelinde 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus sayısının 2005-2015 arası dönemde yaklaşık 1.2 kat artarak 57.854'e çıktığı, iş gücü sayısında da aynı dönem içerisinde artış eğilimi olduğu görülmüştür. İstihdam edilenlerin sayısında belirtilen dönemde her ne kadar artış eğilimi söz konusu ise de işsiz sayısında da ters orantılı olarak bir artış eğiliminin olduğu görülmektedir. Bunu destekler nitelikteki bulgu da iş gücüne dahil olmayan nüfus sayısındaki değişime ilişkin verilerdir. İşgücüne dahil olmayan nüfusun 2005-2015 arası dönemde 1.05 kat artarak 28.176'ya çıktığı görülmektedir. Bununla beraber iş

gücüne katılım oranının yıllar itibariyle artış kaydettiği ve 2015 yılında 15 ve daha yukarıdaki yaştaki nüfusun %51.3'ünün iş gücüne katıldığı görülmektedir. Yıllar itibariyle işsizlik oranının en yüksek olduğu dönem %13.1 ile 2009 iken en düşük olduğu dönem ise %8.4 ile 2012 yılı olmuştur. Tarım dışı işsizlik oranı yıllar itibariyle dalgalı bir seyir takip etmiştir. İstihdam oranına bakıldığında genel olarak bir artış eğiliminin olduğu görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 7. İstihdam Edilenlerin İktisadi Faaliyet Kolları Ve Dağılımı (2005-2015)

Yıllar	Toplam	Tarım	Bin kişi		
			Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2005	19 633	5 014	4 241	1 097	9 281
2006	19 933	4 653	4 362	1 192	9 726
2007	20 209	4 546	4 403	1 231	10 029
2008	20 604	4 621	4 537	1 238	10 208
2009	20 615	4 752	4 179	1 305	10 380
2010	21 858	5 084	4 615	1 434	10 725
2011	23 266	5 412	4 842	1 680	11 332
2012	23 937	5 301	4 903	1 717	12 016
2013	24 601	5 204	5 101	1 768	12 528
2014	25 933	5 470	5 316	1 912	13 235
2015	26 621	5 483	5 332	1 914	13 891

Kaynak: TÜİK

2005-2015 arası dönemde istihdam edilenlerin iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımı incelendiğinde yıllar itibariyle tarım ve sanayi sektöründe istihdam edilenlerin oranında düşüş, inşaat ve hizmet sektöründe istihdam edilenlerin oranında ise artış olduğu görülmektedir (Tablo 7).

Yukarıdaki verilerin yanı sıra İsviçre'de yerleşik olan Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayımlanan 2015 Beşeri Sermaye Raporu'na göre Türkiye yaş grupları gözetilmeksizin yapılan sıralamada değerlendirmeye tabi tutulan 124 ülke arasında 68. sırada yer almaktadır. Bu sıralamada ilk üç sıradaki ülkeler Finlandiya, Norveç ve İsviçre iken Yemen ise listenin son sırasında yer almaktadır. Yaş grupları arasındaki sıralama incelendiğinde Türkiye'nin 15 yaş altı grup karşılaştırmasında 61., 15-24 yaş grubu karşılaştırmasında 50., 25-54 yaş grubu karşılaştırmasında 77., 55-64 yaş grubu karşılaştırmasında 78. ve 60 yaş ve üzerindeki karşılaştırmasında da 70. sırada olduğu görülmektedir. Yaş grupları arasındaki bu farklar iki önemli saptamaya işaret etmekte olup bunlardan birincisi, Türkiye'nin en genç ikinci yaş grubu diğer yaş gruplarından beşeri sermaye açısından daha iyi durumdadır. Diğer ise en genç grubun bir üst yaş grubundan beşeri sermaye endeksinde daha geride olmasıdır. 2015 yılı raporundaki bu dikkate çekici sonuçlar ilgili herhangi bir açıklamaya yer verilmemekle beraber 15 yaş altı grubun eğitim kalitesi açısından 15-24 yaş grubundakilere göre daha geride oldukları görülmektedir. Bu durum dikkate alındığında beşeri sermaye açısından 15 yaş altındakiler için önemler alınması gerektiği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle gelecekte iş gücüne dahil olacak olan 15 yaş ve altındakilerin beşeri sermayelerinin sonraki kuşağa oranla kötü durumda olmasına yol açan nedenlerin daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekir. Aynı raporda bölgesel karşılaştırmalara da yer verilmiş olup bu karşılaştırmada Türkiye'nin Avrupa ve Orta Asya

bölgesinin en başarısız ülkeleri arasında yer aldığı görülmektedir. 45 ülke arasında kendine 43. sırada yer bulan Türkiye bu bağlamda en başarısız ülkelerden birisidir. Beşeri sermayenin ülkelerin ekonomik büyümeleri ve kalkınmaları üzerindeki etkisi dikkate alındığında bu durumun gelecek için umut verici olmadığı, aksine son derece karamsar bir tabloyu işaret ettiği açıktır. Raporda incelenen ülkeler gelir düzeyine göre sıralandığında Türkiye'nin üst-orta gelir düzeyinde yer alan 31 ülke arasında 18. sırada yer aldığı görülmektedir. Bu sıralamada en başarılı ülke Macaristan iken en başarısız ülke ise Cezayir olarak bildirilmiştir.

6. SONUÇ

Beşeri sermaye kavramı ekonomik açıdan; sahip olunan bütün bireysel değerler toplamının üretim sürecinde yaratmış olduğu katkı ile ölçülmektedir. Bu bağlamda beşeri sermayenin üretim sürecine olan katkısı 18-20.yüzyıllar arasında düz iş gücü ile sınırlı kalmıştır. Diğer bir ifadeyle beşeri sermaye kavramı üretim sürecinde azalan verim kanununa tabi olan emek faktörü ile ekonomik faaliyetlerde yer bulmuştur. 20. yüzyıla beraber teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ciddi bir ivme kazanmaya başlamış olup bu durumun ekonomik yansımaları neticesinde ekonomik verimlilik ve refah düzeyi de ciddi şekilde yükselmiştir. İktisadi faaliyetlerde ortaya çıkan verimlilik artışında beşeri sermayenin etkisi de gündeme gelmeye başlamıştır. Zira konuyla ilgili olarak gerçekleştirilen ampirik çalışmalarda refah ve verimlilik artışının gerçekleştiği ülkelerin eğitim ve sağlığa çok büyük önem veren ülkeler oldukları görülmüştür. Eğitim, sağlık ve nüfus göstergeleri beşeri sermayenin gelişimindeki önemli göstergeler arasında yer almaktadır. Eğitim, insanların sahip oldukları bilgi birikimini artırarak kişilerin uzmanlaşmasına katkıda bulunurken sağlık ise başta yaşam süresi olmak üzere sağlıkla ilgili diğer göstergelerle beşeri sermayeye yapılmakta olan yatırımın geri dönüşü beşeri sermayeyi pozitif yönde etkilemektedir.

Türkiye'de 2005-2015 yılları arasında beşeri sermaye göstergelerinin ciddi gelişmeler kaydettiği görülmekle birlikte, Türkiye'nin dünya ülkeleri içerisindeki konumu dikkate alındığında beşeri sermaye göstergelerinin iyileştirilmesi adına yapılacak olan yatırımların artırılmasının gerekli olduğu açıktır. Çünkü beşeri sermaye yatırımlarının getirisi kısa vadede değil, uzun vadede ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda beşeri sermayenin gelişmesi için yapılacak olan yatırımların gelecek dönemlerde Türkiye'nin gelişmesine ciddi katkılar sağlayacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ALTAY, Asuman. (2005), Türkiye'de Beşeri Sermayenin Karşılaştırmalı Analizi, Evren Yayıncılık, İzmir.
- ATİK, Hayriye. (2006), Beşeri Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme, Ekin Kitabevi, Bursa.
- ÇANKAYA, Eda. (2009), Türkiye'de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- ÇANKAYA, Eda, KARATAŞ, Muhammed (2010). "İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme". Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(3), ss. 29-55.
- ÇİNKO, Levent. (2003), "Yeni Ekonominin İktisadi Etkileri". Marmara Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi, 5(20), ss. 157-162.
- DURUSOY, Serap. (2007), "Sanayi Toplumundan Bilgi toplumuna: Beşeri Sermayeye ihtiyaç Artarken" İçinde:" Avrupa Birliği Yolunda Türkiye'de Eğitim ve Beşeri Sermaye", (Ed.: Oğuz Karadeniz), Gazi Kitabevi, Ankara.

- ESER, Kadir, EKİZ GÖKMEN, Çisel. (2009), "Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri: Dünya Deneyimi ve Türkiye Üzerine Gözlemler", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 1(2), ss. 41-56.
- GÖKÇEN, Bilgehan. (2006), Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Önemi: Adana İline İlişkin Bir Uygulama, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- HAN, Ergül, KAYA, Ayten Ayşe (2006), Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika, Nobel Yayıncılık, Düzeltilmiş ve Gözden Geçirilmiş 5. baskı Ankara.
- HECKMAN, James., CARNEIRO, Pedro. (2003), "Human Capital Policy", NBER Working Papers, No. 9495.
- KARAGÜL, Mehmet. (2002), Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu, Anıt Matbaa, Afyon.
- KARAGÜL, Mehmet. (2003), "Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı", Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 5, ss. 79-90.
- KAYACAN, Murat, ALKAN, Nuran. (2005), Türkiye'de Beşeri Sermayenin Ekonomik Değeri ve Avrupa Birliği Ülkeleri İle Karşılaştırılması, Beri Kitabevi, Ankara.
- MAZGİT, İsmail. (2002). Bilgi Toplumu ve Sağlıkın Artan Önemi, I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, (Hereke-Kocaeli), ss. 405-415.
- MINCER, Jacob. (1981), "Human Capital and Economic Growth", NBER Working Papers, No. 803
- ÖZYAKIŞIR, Deniz. (2011). Beşeri Sermayenin Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü: Teorik Bir İnceleme. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 1(6), ss.46-71.
- SCHULTZ, Theodore. (1972), "Human Capital:Policy Issues and Research Opportunities", NBER Working Papers, 6(4126), ss.1-84.
- ŞİMŞEK, Muammer, KADILAR, Cem. (2010), "Türkiye’de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 11(1), ss. 115-140.
- TABAN, Sami, KAR, Muhsin. (2006). "Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi 1969-2001", Sosyal Bilimler Dergisi, 6, ss. 159-181.
- TABAN, Sami, KAR, Muhsin. (2008). Kalkınma Ekonomisi, Ekin Yayınevi, 1.baskı, Bursa.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu (Demografik Göstergeler), (Erişim Tarihi:13.05.2017) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu (İlköğretim Okullaşma Oranı), (Erişim Tarihi:15.05.2017) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu (İşsizlik Verileri), (Erişim Tarihi:13.02.2017) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu (Okullaşma Oranları), (Erişim Tarihi:12.05.2017) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> 111
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu (Orta Öğretim Okullaşma Oranı), (Erişim Tarihi:13.05.2017) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu (Sağlık Harcamaları İstatistikleri), (Erişim Tarihi:13.05.2017) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu (Sağlık Verileri), (Erişim Tarihi:14.05.2017) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

UNESCO, Institute for Statistics.

YILDIRIM BAYRAKTAR, Keriman (2009). İçsel Büyüme Teorisi Açısından İnsan Sermayesinin Büyüme Üzerine Etkisinin Analizi: Türkiye Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.